

Donatio Mortis Causa'nın Miras Hukukunun Sınırlayıcı Hükümlerine Tâbi Tutulması Çerçevesinde Lex Furia, Lex Vocania ve Lex Falcidia ile Getirilen Düzenlemelerin Değerlendirilmesi

The Evaluation of the Regulations of Lex Furia, Lex Vocania and Lex Falcidia within the Scope of Inheritance Law's Restrictive Dispositions on Donatio Mortis Causa

Yrd. Doç. Dr. Emine MINDİZ*

ÖZET

Donatio mortis causa'nın bir taraftan sağlar arası işlemlerin diğer taraftan da ölüme bağlı kazandırmaların özelliklerini bünyesinde barındıran karma bir işlem karakterine sahip olması bazı problemleri beraberinde getirmiş; terekenin bağışlama muameleleri neticesinde boşaltılmasını önlemek amacıyla, miras hukuku alanına ilişkin sınırlayıcı düzenlemeler gittikçe donatio mortis causa'yı da kapsamına alacak şekilde genişletilmiştir. Daha klasik dönem hukukçuları, donatio mortis causa'nın ölüme bağlı tasarruf vazifesi gördüğü olgusunu göz ardı etmemişler ve donatio mortis causa'yı birçok bakımdan legatum için geçerli olan kurallara tâbi kılmışlardır.

Anahtar Kelimeler; *Donatio motris causa, sağlar arası işlem, ölüme bağlı tasarruf, legatum, testamentum*

* İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Roma Hukuku Anabilim Dalı

ABSTRACT

The fact that, *donatio mortis causa* has a mixed transaction character, which has the characteristics of *inter vivos* transactions from one side and *mortis causa* dispositions from the other, has brought some problems. Therefore restrictive regulations in the area of inheritance law have been expanded to include *donatio mortis causa*. Jurists of the classical period did not ignore the fact that *donatio mortis causa* act as *mortis causa* disposition and they have made it subject to the same rules that apply for *legatum* in many ways.

Keywords; *Donatio motris causa*, *inter vivos* transaction, *motris causa* disposition, *legatum*, *testamentum*

I. GENEL OLARAK

Donatio mortis causa muamelesi, bağışlayanın, gerçekleşmesi muhtemel veya muhakkak olan bir korkudan dolayı ölümünü göz önünde bulundurarak, başka bir deyişle somut ve yakın bir ölüm tehlikesi içerisinde bulunduğu için veya böyle bir tehlike söz konusu olmaksızın, sadece günün birinde her insanın öleceği düşüncesiyle bağışlamada bulunmasına imkân veren bir muameleydi. Sağlar arası işlem yoluyla ölüme bağlı kazandırmada bulunma olanağı sunan *donatio mortis causa*'da, terekisi üzerinden değil malvarlığından kazandırmada bulunan miras bırakan, somut ve yakın bir ölüm tehlikesi içinde (D.39.6.3-6) ya da böyle bir tehlike söz konusu olmaksızın, sadece ölümünü düşünerek lehbara bir malı derhal devreder (D.39.6.35.4; D.39.6.31.2; D.39.6.2); ancak tehlikeyi atlatması ya da lehdarın kendisinden önce ölmesi halinde bu malı geri isteme hakkına kavuşurdu. *Donatio mortis causa*, bozucu şarta bağlı olarak sağlıklı tenfiz edilmiş bir bağışlama sayılmakla birlikte, bağışlamanın ölüm tehlikesi içinde gerçekleştirildiği hallerde kazandırma lehdarının miras bırakanın ölümünde sağ bulunması geciktirici şartına da bağlanabilirdi¹.

Bağışlayanın bağışlama konusu malı bağışlanana nakletmek yerine kendisinde tutmayı tercih ettiği fakat bu mala mirasçısına tercihen bağışlananın sahip olmasını istediği yönünde kaynaklarda yer alan tanımlama, ölüme bağlı kazandırmada bulunan kişinin, diğer ölüme bağlı tasarruf kalıplarına başvurmayıp ölüme bağlı bağışlamayı tercih etmesi-

¹ SEROZAN, R, Sağlararası İşlem Yoluyla Ölüme Bağlı Kazandırma, İstanbul 1979, s. 46.

nin sebebini oldukça isabetli bir şekilde ortaya koymaktadır. Sağlararası işlem aracılığıyla ölüme bağlı kazandırmada bulunma olanağı sunan *donatio mortis causa*, Roma hukuk sisteminde, olağan bağışlama ile vasiyetname arasında yer alan bir muameleydi. *Donatio mortis causa*, yaşayanlar arasında yapılan bir hukukî muamele (*inter vivos*) olmakla birlikte, ölüme bağlı tasarruf muamelesi (*mortis causa*) niteliğini de haizdi. *Donatio mortis causa*, klasik hukuk döneminde, tıpkı olağan bağışlamada olduğu gibi, sadece devir işleminin temelinde yatan *causa*'yı teşkil etmekteydi. *Constantinus* tarafından yapılan düzenlemeler neticesinde bağışlama, kendine özgü bir muamele niteliği kazanmış ve bağışlamanın bir türü olan ölüme bağlı bağışlama da aynı kaderi paylaşmıştır. Ancak, henüz klasik hukuk döneminde başlayan ölüme bağlı bağışlama muamelesini miras hukuku alanını düzenleyen kurallara tâbi tutma yönündeki eğilim, klasik sonrası hukuk döneminde daha da artmış ve ölüme bağlı bağışlama, bağışlama hukukunu düzenleyen kurallardan uzaklaşıp, ölüme bağlı tasarruflara yaklaştırılmıştır².

Roma hukukunda kişilerin son iradelerini ortaya koyan, tek taraflı ve şekle tâbi bir muamele olan vasiyetnamenin (*testamentum*) aksine, *donatio mortis causa*, iki taraflı bir muamele olup vasiyetname için gerekli olan şekil kurallarına tâbi değildi. Keza, vasiyetnameye ilişkin diğer özel hükümlerin de uygulanmasına gerek olmadığı gibi, özellikle, tarafların muamelenin geri alınması suretiyle sona erdirilemeyen yoğun bağlılıkları, *donatio mortis causa*'yı her zaman serbestçe geri alınabilen vasiyetnameden ayırmaktaydı. Son imparatorluk devrinde, bağışlayanın, sırf bu muameleyi yapmış olmaktan duyduğu pişmanlık sebebiyle muameleyi her zaman geri alabileceği kabul edilmiş ve bağışlayanın klasik hukuk döneminde de böyle bir hakka sahip olup olmadığı hususu literatürde tartışmalara sebebiyet vermiştir. Bütün ölüme bağlı tasarruflar için geçerli olan tasarrufta bulunan kimsenin dilediği zaman muameleyi geri alabilme yetkisinin, en azından klasik sonrası hukuk dönemine ilişkin olarak, *donatio mortis causa* için de geçerli olduğunun şüpheye yer bırakmayacak derecede açık olması, ölüme bağlı bağışlamanın ölüme bağlı tasarruflara benzetilmesi eğiliminin bir sonucudur³.

² KASER, M., *Das Römische Privatrecht*, Bd. 2, München 1975, (RPR II9, s. 564-565.

³ KASER, (RPR II), s. 564-565. Muhtemelen, ancak klasik sonrası hukuk döneminde, bağışlamadan serbestçe cayabilme, ölüme bağlı bağışlamaya uygulanmıştır. KOSCHAKER, P./AYİTER, K., *Modern Özel Hukuka Giriş Olarak Roma Özel Hukukunun Ana Hatları*, Ankara 1977, s. 424. Bağışlayanın, böyle bir yetkiyi muhafaza etmemiş olsa bile, *mortis*

Klasik hukuk döneminde *donatio mortis causa*, ölüme bağlı tasarrufta bulunmak amacıyla kullanılan ve bu amaç çerçevesinde şekillenen bir muameleydi. Bu açıdan bakıldığında, bağışlananın *donatio mortis causa*'yı kabul etmesi, bir kimsenin ölümü sebebiyle iktisapta bulunması yani *mortis causa capio* olarak değerlendirilmekteydi. Tarafların bu muamele ile ulaşmak istedikleri amacın idrak edilmesi neticesinde, klasik dönemden itibaren, *donatio mortis causa ile legatum* (muayyen mal vasiyeti), tâbi oldukları hükümler açısından gittikçe daha kapsamlı olarak birbirine yaklaştırılmıştır. *Iustinianus*, şekle ilişkin olarak da aynı koşulları öngörerek, bu iki işlemi neredeyse her açıdan şematik bir biçimde özdeşleştirmiş ve bu gelişim sürecini noktalamıştır. Bu süreç içerisinde, gerek kanun koyucu gerekse hukuk ilmi, *donatio mortis causa*'yı, miras hukuku alanını düzenleyen bir dizi kurala tâbi kılmış; *donatio mortis causa* ile *legatum*'un tâbi oldukları hukukî rejim gittikçe daha geniş ölçüde birbirine yakınlaştırılmıştır. Bu kuralların başında, ölüme bağlı tasarruflar neticesinde iktisapta bulunma ehliyetine getirilen kısıtlamalar (*lex Furia*, *lex Voconia*, *lex Iulia et Papia*, *lex Iunia Norbana*), *lex Falcidia*, saklı paya ilişkin düzenlemeler, muameleyi geri alma yetkisi ve muayyen mal vasiyeti alacaklısının *fideicommissum* ile yükümlendirilmesi olanağı gelmekteydi.

Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere, *donatio mortis causa*, *mortis causa negotium* adı altında gruplandırılabilir muamelelerden biridir. *Mortis causa negotium* olarak nitelendirilen bir diğer muamele olan *legatum*'u düzenleyen kurallar, bir taraftan kanun koyucunun getirdiği düzenlemelerle, diğer taraftan uygulamanın yarattığı ihtiyaçlar sebebiyle aynı grupta yer alan diğer muameleler olan *fideicommissum* ve *donatio mortis causa* için de geçerli hale getirilmiştir. Bu gelişim sürecinin bir sonucu olarak, *donatio mortis causa*, imparatorluk devrinde *legatum*'a

causa bağışlamayı sonradan pişman olması sebebiyle (*ex paenitentia*) daima feshedebileceği, *Iustinianus* dönemine ait bir gelişmedir. DI MARZO, s. 494; *Donatio mortis causa*, kural olarak, bağışlayanın ölümünden önce geri alabileceği bir muamele olarak kabul edilmektedir. Klasik hukuk döneminde bağışlayanın, dilediği zaman ölüme bağlı bağışlamayı geri alma hakkına sahip olup olmadığı belirsiz olmakla birlikte, bağışlayanın, en azından *Iustinianus* hukukunda bu hakka sahip olduğu şüpheye mahal vermeyecek derecede açıktır. Bu nedenle, klasik dönem hukukçularına atfedilmiş olan metinlerde, bağışlayanın dilediği zaman *donatio mortis causa*'yı geri alabileceği belirtilmiş veya ima edilmişse, bu metinlerin *interpolatio*'ya maruz kaldıklarından şüphe edilebilir. (Örneğin, *D.39.6.13.1*, *D.39.6.30*). BORKOWSKI, A., *Deathbed Gifts, The Law of Donatio Mortis Causa*, New York 2005, s. 6.

eşitlenmiştir. *Donatio mortis causa*'nın, *mortis causa negotium* olarak nitelendirilemeyeceğinin savunulması halinde, *fideicommissum*'un da bu nitelikte bir muamele olmadığı yönünde, kabul edilmesi pek de mümkün olmayan bir sonuca varılır. *Legatum*, ölüme bağlı muamelelerin arasında en çok uygulananı olmakla birlikte, başka ölüme bağlı muameleler de mevcuttu. *Legatum* için geçerli olan hükümler, gerek bu hükümlerle getirilen düzenlemeler neticesinde, gerekse *mortis causa negotium* grubuna giren muamelelerin ortak özellikleri sebebiyle, bu gruba giren diğer muameleler için de uygulanır hale gelmişlerdir. *Mortis causa negotium*'a ilişkin bu gelişim süreci, ölüme bağlı bağışlamanın olağan bağışlamadan uzaklaşması sonucunu da beraberinde getirmiştir⁴.

II. ÖLÜME BAĞLI TASARRUFLAR ÇERÇEVESİNDE DONATIO MORTIS CAUSA

Klasik hukuk döneminde, bir kimsenin terekesi üzerinde iradesi doğrultusunda tasarrufta bulunabilmesi için başka imkânlar (*testamentum*) da mevcut olmasına rağmen, kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla, ölüme bağlı bağışlama, ihtiyaçlara cevap veren ve oldukça sık kullanılan bir hukukî işlem idi. Zira, Romalı hukukçular, ölüme bağlı bağışlamayı vasiyetname görevini yerine getirecek şekilde kullanmaktaydılar. Miras hukuku alanındaki diğer kurumlar ile yapılan karşılaştırma, ölüme bağlı bağışlamanın, hukukî anlamda belirli ihtiyaçları tek başına karşılayabilecek bir muamele olduğunu göstermekte ve bu ihtiyaçların göz önünde bulundurulması suretiyle bu muamelenin uygulama alanı bulunduğu halleri sıralama imkânı doğmaktadır. Ne var ki, konuyla ilgili kaynakların yetersizliği karşısında, Romalıların gerçekten her konuda ölüme bağlı bağışlama muamelesini kullanıp kullanmadıklarını kontrol etmek mümkün değildir⁵.

Bağışlayan, bağışlama konusu mala kendisi ihtiyaç duyduğu ve bu maldan yararlandığı sürece, bağışlanan, ancak bağışlayanın yerini bir başkası aldığı zaman bu mala sahip olabilecektir. Bu durumda, bağışlama konusu mal, küllî halefiyet (*successio per universitatem*) yoluyla mirasçılara intikal etmeyecek, aksine, ölüme bağlı bağışlama neticesin-

⁴ COHEN A., Die Lehre Das Römischen Rechtes Von Der Schenkung Von Todeswegen, München 1878 s. 146-147.

⁵ SIMONIUS, P., Die Donatio Mortis Causa im klassischen römischen Recht, Basel 1958 s. 10.

de bağışlananın cüz'î halefiyet (*successio in singulas res*) yoluyla iktisapta bulunması sağlanacaktır. Bu sayede bağışlayan, malvarlığının bir kısmı üzerinde, ölümünden sonra etkili olacak şekilde tasarrufta bulunmuş olmaktadır. Böylece, "*donatio mortis causa*", "*mortis causa negotia*" arasında yer almakta ve yalnızca tek taraflı ve geri alınması her zaman mümkün olan muamelelerin "*mortis causa negotia*" olarak nitelendirilebileceği yönündeki görüş ile uyumlu olmayan bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Bu noktadan yola çıkılarak, kişilerin, tek taraflılık ve geri alınabilirlik konularına önem vermelerine gerek kalmaksızın, malvarlıkları üzerinde, kendi ölümlerinden sonra etkili olacak şekilde tasarrufta bulunabilmelerinin mümkün hale geldiği ve buna imkân veren hukukî muamelelerin de "*mortis causa negotia*" muameleleri arasında yer aldığı sonucuna varılabilir⁶.

Pandekt hukukçularının bu konuya ilişkin olarak ortaya koydukları tanım üzerinde yapılan çalışmalardan anlaşıldığı üzere; ölüme bağlı bağışlamanın konusunu oluşturan şeyin kaderi, terekeye dâhil olan ve vasiyetnameye veya kanunî mirasa ilişkin diğer kurallara göre sahiplerini bulacak malların kaderlerinden farklıdır. Bunun sebebi bağışlama konusu mala mirasçının veya mirasçılarının değil bir başkasının, yani kendisine ölüme bağlı bağışlamada bulunulan kimsenin sahip olmasıdır. Bu durumdan açıkça anlaşılacağı üzere, *donatio mortis causa* ile terekeye dâhil olan mallara ilişkin olarak getirilen kısıtlamalar, *legatum* yoluyla getirilen kısıtlamalardan bile daha ileriye gitmektedir. Çünkü *legatum*, miras hukukunu düzenleyen kurallara tâbi olup, bu muamelelerin etkisi daha ziyade, kendisine belirli mallar bırakılması halinde, bu malların lehdara teslim edilmesi yükümlülüğünün mirasçıya yüklenmesi şeklinde kendini göstermekteydi. *Donatio mortis causa*'nın varlığı halinde ise, yalnızca bağışlayan ve bağışlanan taraflar söz konusu olmakta ve bu ilişkide üçüncü bir kişinin varlığından söz edilememektedir⁷.

Neticede bağışlama olması sebebiyle ölüme bağlı bağışlama akit karakterine sahiptir⁸. Simonius'a göre, klasik hukuk döneminde, ölü-

⁶ COHEN, s. 6- 7

⁷ COHEN, s. 7- 8

⁸ *Donatio mortis causa* ile *legatum* arasındaki en temel farklardan biri, bağışlamanın iki taraflı bir hukukî muamele yani akit olması sebebiyle, bu muamelelerin geçerli bir şekilde kurulabilmesi için birbirine uygun karşılıklı irade beyanlarına ihtiyaç duyulmasıdır. Buna karşılık *testamentum*, tek taraflı bir hukukî muamele olup hukukî sonucun meydana gelmesi için

me bağlı bağışlamaya ilişkin genel bir geri alma hakkının varlığından henüz söz edilemezken, diğer ölüme bağlı tasarruf muamelelerinde ise, tasarrufta bulunan kimse, hayatta olduğu sürece, muameleyi geri alma veya muamele üzerinde değişiklik yapma imkânına sahipti. Taraflar, muamelenin hükümlerini kesin olarak tayin etmek, bir diğer ifadeyle, muameleyi bağışlayan tarafından bir daha bozulamayacak ve geri alınmayacak şekilde düzenlemek istedikleri takdirde, *donatio mortis causa*'ya başvurmaktaydı. Böylece, ölüme bağlı bağışlama, Roma hukukuna yabancı olan miras sözleşmesinin kısmen dahi olsa yerine geçmekteydi. Buna göre, ölüme bağlı bağışlamanın, yaklaşan bir ölüm tehlikesi söz konusu olmadan ve bağışlayan henüz hayattayken malvarlıksal değerlerinde bir azalma meydana gelmeksizin kurulduğu hallerde, adeta bir miras sözleşmesi vazifesi gördüğü sonucuna varılabildi. Bizzat bağışlayanın kendi ölümüne bağlı olarak taahhütte bulunduğu veya *donatio retentio*⁹ *usufructu*'da olduğu gibi bağışlayan tarafından görevlendirilen üçüncü kişinin bağışlayanın ölümüne bağlı olarak taahhütte bulunduğu

tek bir kişinin irade beyanı yeterlidir. Bu nedenle, ölüme bağlı bağışlamanın konusu olan mal, bağışlayanın terekesinden değil, ölümün gerçekleştiği yani bağışlamanın hükümlerini doğurmaya başladığı andan itibaren bağışlayanın malvarlıksal değerleri arasından çıkıp bağışlanana geçmekte ve böylece ölüme bağlı bağışlama muamelesi, mirasçuların mirası kabul etmeleri halinde hükümlerini doğurabilen muayyen mal vasiyetinden farklı olarak, üçüncü bir kişinin aracılığına gerek kalmaksızın hükümlerini doğurabilmektedir. Roma hukukuna göre bir sözleşme yapılmak suretiyle küllî halefiyet tesis edilemeyeceği için *mortis causa* olarak kendisine bağışlamada bulunulan kimse, bağışlayanın bütün malvarlığının bağışlamanın konusunu teşkil ettiği hallerde dahi küllî halef olamamaktadır (*D.39.6.42 pr.*). Ölüme bağlı bağışlama muamelesi ile küllî halefiyet tesis edilemeyeceğinden, yasal mirasçılar, *quarta Falcidia*'nın ölüme bağlı bağışlama muamelesi üzerinden karşılanmasını talep edebildikleri gibi, bu kimseler, aynı zamanda saklı paylı mirasçı olmaları halinde, bu saklı paylarının karşılanmasını da talep etme hakkına sahiptiler. COHEN, s. 161-162.

⁹ *Retentio*: Normal şartlar altında bir şeyi sahibine iade etmekle mükellef olan bir kimsenin, bu şeyi iade etmekten kaçınması. Bu şekilde bir alıkoyma çeşitli hallerde söz konusu olabilir. Özellikle bir malı herhangi bir sebebe dayanarak geçici olarak elinde tutan ve kendisinden o malın iadesi istenen kimsenin, o mal için yaptığı masrafları alana kadar malı iade etmekten kaçınması. Bu durumda malın sahibi tarafından dava açılması halinde, iadeden kaçınan kimsenin *exceptio doli* ileri sürebilme imkanı mevcut olup *exceptio*'nun dayandığı sebebin gerçekliğinin ispatı halinde, malı iade etmekten kaçınan kimse, talebi yerine getirilinceye kadar, iadeden kaçınmaya devam edebilir. Ayrıca mirasçının *legatum* veya *fideicommissum*'dan doğan borcunu yerine getirmeden önce, *lex Falcidia*'ya dayanarak terekenin net tutarının dörtte birini talep ettiği hallerde de *retentio*'nun varlığından söz etmek mümkündür. Kompilatörler tarafından metinler üzerinde yapılan değişiklikler dolayısıyla artık fark edilememekle birlikte, *retentio*'nun klasik hukuk döneminde, birçok hukukî durum için uygulanabilme özelliğine sahip olduğu söylenebilir. BERGER, A., *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Philadelphia 1953.

haller bu durumun örneklerini teşkil etmekteydi¹⁰. Ancak bağışlanana *fideicommissum* ile yükümlendirme imkânının tanınması¹¹, *donatio mortis causa*'yı, Romalılar tarafından bilinmeyen miras sözleşmesinin yokluğundan doğan boşluğu kısmen dahi olsa doldurmak şeklinde üstlenmiş olduğu rolden uzaklaştırmıştır¹².

Bu konuda Rüger tarafından ileri sürülen görüşe göre, klasik hukuk döneminde bağışlayanın *donatio mortis causa* muamelesini serbestçe geri alamayacağını ileri sürenler, *fideicommissum* ile geri alma hakkı arasındaki ilişkiyi gözden kaçırmaktadırlar. *D.31.77.1*'de belirtildiği üzere, *donatio mortis causa* muamelesi her zaman *fideicommissum* ile yükümlendirilebilmekteydi (*Eorum, quibus mortis causa donatum est, fidei committi quoquo tempore potest*). Metinde kullanılan *quoquo tempore* ifadesi, bağışlayanın, bağışlama muamelesinin kurulduğu andan itibaren, bağışlanana *fideicommissum* ile yükümlendirebilme imkânına işaret etmektedir. Bağışlayanın, bağışlanana, hayatta olduğu sürece bağışladığı miktar ölçüsünde *fideicommissum* ile yükümlendirebilmesi, aslında bağışlayanın bağışladığı malvarlıksal değeri her zaman geri alabileceği başka bir ifadeyle bağışlamadan cayabileceği anlamına gelmektedir¹³.

Klasik hukuk döneminde, ölüme bağlı bağışlamanın tâbi olduğu bir geçerlilik şekli mevcut olmayıp, bağışlamanın ifasını sağlayan hukukî muamelelerin (*mancipatio, traditio, stipulatio, acceptilatio* vb.) tâbi olduğu şekil kurallarına uyulması yeterliydi. Şekil serbestisi sayesinde, ölüme bağlı bağışlama, *fideicommissum* ile birlikte her konuda, özellikle bir vasiyetnamenin (*testamentum*) veya bir *codicilli*¹⁴'nin hazırlanmasının mümkün olmadığı hallerde başvurulabilen bir muamele niteliğindedir. Ani bir ölüm tehlikesinin belirmesi halinde, bu tehlike ile karşı karşıya kalan kimsenin istediği kişilere vasiyette bulunmak

¹⁰ Bkz. C.8.56.2.2, D.31.77.2, D.39.6.42 pr.

¹¹ Bkz. D.33.4.11

¹² SIMONIUS, s. 10-11.

¹³ RÜGER, D., *Die Donatio Mortis Causa im klassischen Römischen Recht*, Berlin 2010, s. 237.

¹⁴ *Codicilli*: Vasiyetnameyi teşkil eden tabletlerden (*tabulae testamenti*) ayrı olarak, vasiyetnameye ilâve edilen ve ölüme bağlı tasarrufları içeren tabletler. Bunlarla, mirasçı nasbı hariç, her türlü vasiyette bulunulabilirdi (*I. 2.25*). UMUR, Z., *Roma Hukuku Lügati*, İstanbul 1975 (Lügat)

amacıyla *lipripens*¹⁵ ve şahitleri bulup davet etmek için yeterli zamanı olmayacağı için, bu gibi hallerde ölüme bağlı bağışlamaya başvurulması daha kolaydı¹⁶.

III. LEX FURIA VE LEX VOCONIA

Yukarıda belirtildiği üzere, *donatio mortis causa*'nın, sağlar arası işlem aracılığıyla ölüme bağlı kazandırmada bulunma olanağı sunması, hukukî gelişim süreci içerisinde, miras hukukuna ilişkin bir dizi kuralın *donatio mortis causa* için de uygulanmasına yol açmıştır. Bu süreç içerisinde, bir taraftan kanun koyucunun getirdiği düzenlemeler ve yargısal kararlar ile kanuna karşı hilenin önünü kesmek amacıyla o dönemin hukuk politikasını yansıtan hükümler *donatio mortis causa*'ya esnetilirken; diğer taraftan da hukukçular, vasiyetnamelere ilişkin bazı kuralları, hakkaniyeti sağlama düşüncesiyle, *donatio mortis causa* için de geçerli kılmışlardır. Bu eşitleme çabalarının başlangıcı aşaağı yukarı klasik öncesi hukuka kadar dayanmaktadır¹⁷. Klasik sonrası hukuk döneminde ve özellikle *Iustinianus* hukukunda, *legatum* ve *fideicommissum*'un eşitlenmesi yönündeki çabalar göze çarparken; *Iustinianus*, C.6.43.1.1 ve C.6.43.2'de yer alan düzenlemelerle, bütün vasiyetnamelerin müşterek bir mahiyete (*una natura*) sahip olduklarını beyan etmiş¹⁸, ölüme bağlı bağışlamalar ise, her şeyden önce, terekenin muayyen mal vasiyetleri aracılığıyla aşırı bir şekilde yükümlendirilmesinin engellenmesi yönündeki prensip sebebiyle, vasiyetnameler ile eşitlenerek bu alandaki yasal düzenlemelere tâbi kılınmıştır¹⁹.

¹⁵ *Lipripens*: *Per aes et libram* muamelelerinin yapılışı sırasında terazi tutan kimse. UMUR, Lügat.

¹⁶ SIMONIUS, s. 11-12; Dropsie'ye göre her ne kadar *donatio mortis causa* ile *legatum* arasında benzerlikler olsa da, *donatio mortis causa* netice itibariyle bir tür bağışlama muamelesi olup bu muamelenin geçerli bir şekilde kurulduğundan söz edilebilmesi için bir *codicilli*'nin düzenlenmesine gerek yoktur. DROPSIE, M. A, *The Roman Law of Testaments, Codicils and Gifts in The Event of Death (Mortis Causa Donationes)*, Littleton 1996, s. 179-180.

¹⁷ SIMONIUS, s. 31; Aynı yönde bkz. DROPSIE, s. 179;

¹⁸ MAYER-MALY, T., *Römisches Recht*, Wien 1999, s. 206; KASER, M./KNÜTEL, R., *Römisches Privatrecht*, München 2005, s. 358.

¹⁹ MAYER-MALY, s. 206-207.

Kaynaklardan (*Gai. I. 2.225, Gai. I. 4.23*) anlaşıldığı üzere, muhtemelen M.Ö. 2.²⁰ yüzyılın başlarında düzenlenen *lex Furia testamentaria*, vasiyetçinin, bazı yakınları haricindeki kişilerin, *legatorum nomine* veya *mortis causa* neticesinde 1000 As'ı aşan miktarda iktisapta bulunmalarını yasaklamıştır²¹.

M.Ö. 169 yılında yayımlanan *lex Voconia* isimli bir diğer kanunla, bir taraftan kadınların vasiyetname ile mirasçısı olarak tayin edilmeleri yasaklanırken²²; diğer taraftan da hiç kimsenin, muayyen mal vasiyeti

²⁰ Kanun, muhtemelen M.Ö. 204-169 yılları arasında *lex Voconia*'dan önce fakat *lex Cincia*'dan sonra yayımlanmıştır. KASER, M., *Das Römische Privatrecht*, Bd. 1, München 1971(RPR I), s. 756, dn. 2; KASER, M., *Über Verbotsgesetze und Verbotswidrige Geschäfte im Römischen Recht*, Wien 1977 (Verbotsgesetze), s. 33; WATSON, A., *The Law Of Succession In The Later Roman Republic*, Oxford University Press 1971 (Succession), s. 163; JOLOWICZ, H. F./NICHOLAS, B., *Historical Intorduction to the Study of Roman Law*, Cambridge University Pres 1972, s. 247, dn. 7.

²¹ SIMONIUS, s. 31; HONSELL, H. / MAYER-MALY, T. / SELB, W., *Römisches Recht*, Salzburg-Wien 1986, s. 495; KASER, RPR I, s. 756; KASER, *Verbotsgesetze*, s. 33; BUCKLAND, W.W., *The Main Institutions Of Roman Private Law*, Cambridge University Press 1931 (Main), s. 223; WATSON, *Succession*, s. 162; JOLOWICZ/NICHOLAS, s. 247; UMUR, Z., *Roma Miras Hukuku'nun Ana Hatları*, İÜHF, c. XXXI, S. 1-4, Y. 1965, s. 180. *Lex Furia Testamentaria, lex quam minus perfecta* (daha az tam kanun) mahiyetinde bir kanun olduğundan, yapılan işlemi geçersiz kılmaz fakat muameleyi ceza tehdidi altına alırdı. 1000 As'ı aşan muayyen mal vasiyetlerini yasaklayan bu yasal düzenlemeye rağmen, lehine mal vasiyetinde bulunulmuş olan kimse, mirasçıdan 1000 As'ı aşan vasiyetin yerine getirilmesini isterse, bunun dört katı ceza ödemek zorunda kalırdı. Bir diğer ifade ile, muamele geçerli kalır, fakat muameleden faydalanan kimse ceza öderdi. TAHİROĞLU, B./ERDOĞMUŞ, B., *Roma Hukuku Dersleri*, İstanbul 2012 (Roma Hukuku), s. 16.

²² İktisadî bakımdan toplumun en üst sınıfında yer alan, bir diğer ifadeyle malvarlıksal değerleri fazla olan kimselerin, kadınları mirasçı olarak tayin etmelerini yasaklayan bu yasal düzenleme, mirasbırakanın cinsiyeti kız olan tek bir çocuğa sahip olması halinde dahi uygulanmıştır. Bununla birlikte kadınların, iktisadî bakımdan bu sınıfa mensup olmayan kimseler tarafından mirasçı olarak atanmaları mümkündü. Ayrıca, bu sınıfa mensup olan kimselere, diğer mirasçılara kalan miktardan fazla olmamak şartıyla, *legatum*'lar yoluyla kadınlara 1000 As'ı aşan miktarda muayyen mal vasiyetinde bulunabilme imkânı sağlanarak, kadınların mirasçı olarak tayin edilmelerine getirilen bu keyfî ve antifeminist sınırlandırma biraz olsun yumuşatılmıştır. Ancak ilk imparatorluk devrinin başlarında ortaya çıkan *fideicommissum* müessesesi sayesinde, *lex Voconia* ile getirilen bu tahdit önemi kaybetmiştir. Zira mirasbırakan, bir erkeği mirasçı tayin etmek ve onu *fideicommissum* yoluyla bütün malvarlığını bir kadına verme mükellefiyeti altına sokmak suretiyle kanunu dolanabilmiştir. WATSON, A., *Roman Law And Comparative Law*, London 1991, s. 78, 80; WATSON, *Succession*, s. 169-170. Romalı zengin kadınlar, kanunî miras hakkının (*ab intestato*) yanı sıra, lehlerine yapılması mümkün olan vasiyetname ve muayyen mal vasiyetleri sayesinde, servete dayalı bir gücün de sahibi olmaya başlamışlardır. Kadınların, servetlerinin artışı neticesinde ortaya çıkan keyfî hâkimiyetleri, sadece *Plautus*'un kome-

veya diğer ölüme bağlı işlemler (*legatorum nomine mortisve causa*) neticesinde, mirasçılara düşen miktardan daha fazlasını iktisap edemeyeceği kuralı getirilmiştir²³.

dilerinde ve Roma edebiyatında en gözde konulardan biri olmakla kalmamış, aynı zamanda, kanun koyucunun da dikkatini çekmiştir. GÖNENÇ, F. İ., Roma Hukukunda Kadın, İstanbul 2010 (Kadın), s. 143. Roma hukukunun miras rejimi sebebiyle, kadınlar önemli malvarlıklarına sahip olmuşlardır. Normal *ab intestato* (kanunî) miras kaynağına, lehlerine yapılması mümkün olan vasiyetname ve muayyen mal vasiyetleri kurumlarının akınları ekleniyordu. Kadın, *sui iuris* olsa bile, bu önemli mal kitlesi üzerinde tasarrufta bulunmak hususunda serbest değildi. Bir *res mancipi* malın devri gibi muameleler vasinin kontrolüne bağlıydı. Fakat çoğu zaman, aile reisi, kızına, vasiyetname ile, birçok vasi arasında seçim yapma hakkı tanıyordu. Ayrıca, kadın, *res nec mancipi* mallar üzerinde dilediği gibi tasarruf edebiliyor ve böylece günlük hayattaki masrafların çoğunu ve gösteriş için satın alınan şeyleri, bir sınır olmadan yapabiliyordu. Zenginliğinde tamamen bağımsız, refahın aylıklığının yarattığı ölçüde serbest davranışlara sahip olan zarif çevrelere mensup Romalı kadın, mallarını kısır ve hattâ skandallara yol açacak biçimde hesapsızca israf edebilmekteydi. Romalı kadın, bunları tekrar elde etmek için, bir vasiyetname veya bağışlama yapmanın yardımına muhtaç oluyordu. Zenginliğe bağlı olan bu gösteriş, ilk yasal müdahalelerin de sebebi olmuştur. Bu yasal düzenlemelerden biri olan *lex Voconia* (M.Ö. 169) ile getirilen yasaklar, en zengin yurttaşları, 100.000 *sesters* serveti olan ilk sınıfın vasiyetnamelerini ilgilendiriyordu. Bu sınıfa mensup olan kişilerin, kadınlar lehine yaptıkları tam veya kısmî mirasçı naspları iptal ediliyor ve vasiyetname yapma hürriyetleri sınırlandırılıyordu. Zira, mirasçının aldığından daha fazlasını vasiyetname ile bırakmak yasaklanmıştı. İlk sınıfa mensup bir yurttaşın kızı da, mirasçı olarak seçilemezdi. VILLERS, R., Roma Hukukunda Cumhuriyet Devri Sonuna Kadar Kadının Hukukî Durumu, (çev. Tahiroğlu, B.), İÜHF, c. XXXIX, S. 1-4, Y. 1974, s. 427-438, s. 434-435.

²³ TAMER GÜVEN, D., Roma Hukukunda Kadının Mirasçılığı, İÜHF, c. LVII, S. 1-2, Y. 1999, s. 235; UMUR, s. 180; SIMONIUS, s. 32; HONSELL/MAYER-MALY/SELB, s. 495; WATSON, Succession, s. 167; JOLOWICZ/NICHOLAS, s. 248. Watson, *Gai. Inst. 2.225* ve *Gai. Inst. 2.226*'da yer alan düzenlemelere dayanarak, gerek *lex Furia* gerekse *lex Voconia* ile getirilen sınırlamaların *donatio mortis causa*'yı da kapsadığını açıkça ifade etmiştir. WATSON, Succession, s. 167. Kadınların vasiyetname ile mirasçılıklarını en çok etkileyen değişiklik M.Ö. 169'da *lex Voconia*'nın kabul edilmesiyle ortaya çıkmıştır. Yasaya göre, yüksek sınıflara mensup kişiler kadınları *heredes* olarak belirleyemezlerdi. Bu düzenlemeyle bir taraftan kadınların vasiyetsiz miras paylarına dokunulması engellenmiş diğer taraftan da yüksek sınıflara mensup kadınların vasiyetname yoluyla *heredes* olarak tayin edilmeleri engellenerek onlara darbe indirilmiştir. Böylece, vasiyetname yapılmamışsa, kadın kanunî miras payını alacak, vasiyetname varsa erkekler *heredes* olacak, kadına terekenin bir bölümünü içeren miras hissesi (*legatum partitionis*) bırakılacak ve eğer vasiyetname yapılmış ancak kadınlar ihmal edilmişse, vasiyetsiz mirasçılık paylarını alacaklardır. Ancak şu da belirtilmelidir ki, *lex Voconia* ile getirilen düzenlemeden kaçmayı sağlayacak hileler de (*fideicommissum hereditatis*) bilinmekteydi. *Lex Voconia* kadınların aleyhine düzenlemeler içeren bir yasa olarak ortaya çıkmış ve lüks tüketime karşı kabul edilmiş yasalardan biri olarak, Roma'da kadınların lüks harcamalara olan düşkünlüğünü ortadan kaldırmaya çalışmıştır. TAMER GÜVEN, s. 235-236. Mücevher kullanılmasını ve rengârenk elbiseler giyilmesini yasaklamak suretiyle kadınların sefahatini önleyen

Lex Furia Testamentaria ile istenen sonuç elde edilemediği için yayımlanan *lex Voconia*'nın uygulama alanına giren hususlarda, *lex Furia Testamentaria* geçersiz kılınmıştır. Ancak her iki yasa da M.Ö. 40 yılında *lex Falcidia*'nın yayımlanmasının ardından geçerliliklerini kaybetmişlerdir²⁴.

Kanun koyucunun bu yasalar ile ulaşmak istediği amaç hakkında bir belirsizlik söz konusudur. Simonius'a göre, muayyen mal vasiyetleri ile aşırı yüklenildiği için vasiyetname yoluyla doğan mirasın reddedilmesini engelleme çabası, *donatio mortis causa*'nın bu düzenlemelerin kapsamına dâhil edilmesini açıklayamadığından, *Gaius* (*Gai. I. 2.224-26*) tarafından ileri sürülen düşüncenin doğru olması düşük ihtimaldir. Bu düzenlemelerin, aşırı harcamalar ve gösterişli bir yaşam tarzı ile mücadele edilen İkinci Kartaca Savaşını takip eden dönemde yayımlanan bir dizi kararnameye dâhil olduğu daha olasıdır. Mirasçının aksine, muayyen mal vasiyeti alacaklısı ve ölüme bağlı bağışlama muamelesi ile kendisine bağışlamada bulunulan kişi, müteveffanın (miras bırakanın) şahsını devam ettirmemekte ve bu kişiler lehine yapılan kazandırmalar neticesinde terekeye dâhil olan mallar adeta dağıtmakta, israf edil-

Oppia Kanunu'na (M.Ö. 215) karşı, kadınların meydan okuyan girişimlerinin başarıyla sonuçlanması ve kanunu ilga eden *lex Valeria Fundania*'nın kabulünden sonra (M.Ö. 195), *Sato*, önlemler alınması gerektiğini düşünüyordu. Kadınların artan servetlerine şiddetle karşı çıkan *Cato*'nun desteği ile *Voconius*'un girişimi başarı kazanmış ve M.Ö. 169'da, doğrudan doğruya Roma'nın en zengin sınıfının vasiyetnamelerine ilişkin olup büyük ölçüde kadınları hedef alan *lex Voconia* yürürlüğe girmiştir. Bu yasal düzenleme ile, kadınların, belirli bir miktarın üzerinde serveti olan vatandaşlar tarafından mirasçı tayin edilmeleri ve yüksek sınıflara mensup kişilerin, malvarlıklarının yarısından fazlasını bir kadına bırakmaları yasaklanmıştır. *Aulus Gellius*, kanunun, ilk imparatorluk devrinde uygulanmadığını belirtmektedir. Artık servet sayımlarının yapılmaması, bu uygulamayı zaten olanaksız hale getirmekteydi. Diğer taraftan *Gaius*, bu tedbirin *fideicommissum*'lar yoluyla nasıl kadının yararına kullanıldığından söz etmektedir (*Gai. Inst. 2.174*). Bu durum, *Augustus* kanunlarının, bekâr ve evli olduğu halde çocuksuz olan erkekler gibi kadınların da miras haklarını sınırlandıran hükümleri ile uyumludur. Zira yasaklar, *fideicommissum*'lar aracılığıyla delinmiştir. GÖNENÇ, Kadın, s. 144-145.

²⁴ SIMONIUS, s. 32; KASER, RPR I, s. 756; KASER, Verbotsgesetze, 35,50-53; BUCKLAND, Main, s. 223. *Lex Voconia* ile getirilen düzenlemenin ihlâl edilmesi halinde nasıl bir yaptırım uygulanacağı konusunda kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmamakla birlikte, muayyen mal vasiyetinin mirasçılara düşen miktardan fazlasının geçersiz olarak addedildiği sonucuna varılabilir. BUCKLAND, Main, s. 223; Kaser'e göre, *lex Voconia leges perfectae* (tam kanun) niteliğinde olduğundan, bu kanun ile getirilen yasağa aykırı olan muameleler batıl sayılmaktaydı. KASER, Verbotsgesetze, s. 50.

mekteydi. *Lex Voconia* ise, muhtemelen kadınlar tarafından yapılan lüks harcamalara karşı getirilen özel bir düzenleme olmuştur²⁵.

Mirasçı atamasına ilişkin olarak getirilen yasadak, ancak, muayyen mal vasiyetlerinin ve diğer ölüme bağlı kazandırmaların kapsamına da bir sınırlama getirildiği takdirde amaca uygun bir düzenleme haline gelmiştir²⁶.

Klasik öncesi hukuk dönemine ait yasal düzenlemeler olan *lex Furia*'nın ve *lex Vocania*'nın, konuya ilişkin metinlerde geçen "*mortis causa capere*" ifadesi sebebiyle ölüme bağlı bağışlamaları da kapsadığı yönünde ortaya konulan iddiayı destekleyecek kanıtlara ihtiyaç vardır. Bu konuda *Simonius* tarafından ileri sürülen görüşe göre, M.Ö. 116-27 yılları arasında yaşamış olan Romalı akademisyen ve yazar *Marcus Terentius Varro* (*Varro*) tarafından ifade edildiği üzere, henüz M.Ö. 1. yüzyılda bile "*mortis causa capere*" ifadesiyle, özellikle, ölüme bağlı bağışlamanın kabulü akla gelmiştir. Keza *Varro*'nun Roma toplumunun tarihine ve yaşam tarzına ilişkin olarak kaleme aldığı "*de vita populi Romani*" isimli eserin üçüncü kitabında, *lex Furia*, "*Plebique scito cautum, ne quis legaret causave mortis donaret supra ases mille.*" cümlesi ile tasvir edilmiştir. *Varro* bu eserinde sadece *lex Furia*'dan söz etse de, *lex Vocania* için de benzer ifadelerin aynı anlama gelecek şekilde kullanıldığı düşünülebilir. Zira, *lex Vocania*, *Varro*'nun yaşadığı dönemde hâlâ geçerli olup ölüme bağlı bağışlama muamelesi için de uygulanmıştır. Yürürlükte olan bir kanun metninin tek bir yüzyıl içinde esaslı bir değişikliğe uğrayarak tamamen farklı bir anlam kazanması düşük bir ihtimal olduğundan, gerek *lex Furia* gerekse *lex Vocania* ile getirilen düzenlemelerin "*mortis causa capere*" ifadesi sebebiyle ölüme bağlı bağışlama muamelesini de kapsadığı düşünülebilir. Zira, "*mortis causa capere*" ifa-

²⁵ SIMONIUS, s. 32-33; Aynı yönde bkz. MAYER-MALY, s. 203; WATSON, Succession, s. 163-164. Vasiyetnamelere getirilen yasal kısıtlamaların temelinde yatan asıl sebep, lüks olarak nitelendirilebilecek, gösteriş amacıyla yapılan tasarruflar neticesinde malvarlığının dağılması ile mücadele etmektir. Ancak, ilerleyen dönemlerde, bu alanda yapılan yasal düzenlemelerin öne çıkan sebebi, asıl mirasçılarının terekeden elde etmeleri gereken asgarî miktarın garanti altına alınmasını sağlamak olmuştur. Bu konuda ileri sürülen bir diğer görüşe göre, bu yasal düzenlemelerin temelinde yatan asıl sebep, terekenin muayyen mal vasiyetleri neticesinde azalması ve bu sebeple mirasçılarının mirası reddetmelerinin önüne geçmektir. Zira, mirasçılar mirası kabul etmedikleri zaman, vasiyetname ile birlikte muayyen mal vasiyetleri de (*legatum* ve *fideicommissumlar*) batıl hale gelmekteydiler. DROPSIE, s. 179, dn. 1; KASER, RPR I, s. 756.

²⁶ SIMONIUS, s. 33.

desi, zaten, *lex Furia* ve *lex Voconia* yayımlandığı sırada da ölüme bağlı bağışlama mumelesine ilişkin bir ifadeydi. *Varro*'nun ve *Digesta*'da *donatio mortis causa*'ya ilişkin en eski metni (D.39.6.43) kaleme alan ve muhtemelen ilk imparatorluk devrinde *Augustus* zamanında yaşamış bir hukukçu olan *Fulcinius*'un birbirine yakın zamanlarda yaşadıkları düşünüldüğünde, tarihsel devamlılığın bu arada kesintiye uğradığı şeklinde bir varsayıma dayanılamayacağından, *lex Voconia* ile düzenlenen *mortis causa capio* ve *Varro*'nun ele aldığı *donatio mortis causa* ile klasik hukuk dönemindeki ölüme bağlı bağışlama arasında bir benzerliğin bulunmadığı varsayımında bulunulması da akla uygun değildir²⁷.

Cohen'e göre, *minus quam perfecta*²⁸ niteliğinde bir kanun olan ve M.Ö. 2. yüzyılın başlarında düzenlenen *lex Furia testamentaria* vasiyetçi tarafından yapılan tasarruflar neticesinde akrabaların mağdur edilmelerini önlemek amacıyla getirilen yasal bir düzenlemedir. Yazara göre, "*legatorum nomine*" ifadesi metin içerisinde özellikle zikredildiğinden, kanun metninde geçen "*mortis causa capere*" ifadesi muayyen mal vasiyeti (*legatum*) ile ilgili olmayıp, bu ifade kesinlikle "*donatio mortis causa*" anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. Ölüme bağlı bağışlama, muayyen mal vasiyetinden sonra, *mortis causa capio*'nun en çok başvuru türü olduğundan, yasanın, *mortis causa capio* ifadesini dar anlamda ele aldığı ve *donatio mortis causa*'yı göz ardı ettiği düşünülemez. *Lex Furia testamentaria* ile istenen sonuç elde edilemediği için M.Ö. 169 yılında çıkarılan *lex Voconia*'nın metninde de tamamen aynı kelimeler kullanılmış olup her iki yasanın da benzer düzenlemeler içerdikleri sonucuna varılabilir. *Lex Furia* ve *lex Voconia*'dan farklı olarak, M.Ö. 40 yılında çıkarılan *lex Falcidia*²⁹ ile getirilen yasal düzenleme ise, "*quam cautum est, ne plus civi Romano legare liceat quam dodrantem*" ifadele-

²⁷ SIMONIUS, s. 33-34. *Lex Furia* ve *lex Voconia* ile getirilen düzenlemelerin, başlangıçtan itibaren, *donatio mortis causa*'yı da kapsadığı yönünde bkz. DROPSIE, s. 179, dn. 1; KASER, RPR I, s. 764; HONSELL/MAYER-MALY/SELB, s. 504-505.

²⁸ Vasiyetli, 1000 As'ı aşan miktardaki muayyen mal vasiyetinin yerine getirilmesini isteyecek olursa, mirasçı, bir *manus iniectio pura iudicato* ile yani *magistra*'ya haber vermeksizin, hâkim tarafından verilmiş bir karar olmadığı halde, sanki öyle bir karar verilmiş gibi, doğrudan doğruya dört misli para cezasını ondan alırdı. Böylelikle *lex Furia testamentaria*'ya riayet edilmeksizin yapılan bu muamele batıl sayılmamakta fakat o muameleyi yapmış olan kimselere ceza verilerek yasağa riayet edilmesi sağlanmaktaydı. BUCKLAND, Main, s. 223; KASER, Verbotsgesetz, s. 33.

²⁹ *Gai. Inst. 2.227: Lata est itaque lex Falcidia, qua cautum est, ne plus ei legare liceat quam dodrantem: itaque necesse est, ut heres quartam partem hereditatis habeat: et hoc nunc iure utimur.*

rinden anlaşıldığı üzere, başlangıçta, *donatio mortis causa*'ya ilişkin olmayıp, bu düzenleme ile terekenin tamamı esas alınmaktaydı. Ancak sonradan *Severus*'un emirnamesiyle, bu kanun, ölüme bağlı bağışlamayı da kapsayacak hale getirilmiş ve böylece "*portio legis Falcidiae*" hesaplanırken, vasiyetçi tarafından yapılan bağışlamaların da dikkate alınması gerekmiştir³⁰.

IV. LEX FALCIDIA

Romalı hukukçular için, *donatio mortis causa*'nın, sağlar arası muameleler arasında mı yoksa ölüme bağlı muameleler arasında mı yer aldığına tespiti, hukukun sistematik hale getirilmesi açısından değil, muameleye uygulanacak hükümlerin belirlenmesi açısından büyük öneme sahiptir. Başka bir deyişle, ölüme bağlı tasarruflar ile arasındaki yakınlık, *donatio mortis causa*'nın *donatio inter vivos*'dan ayrılıp miras hukuku alanındaki yasal sınırlamalara tâbi tutulması sonucunu doğurmuştur. Bu tedbirlerden bir tanesi de, *lex Falcidia*'nın *donatio mortis causa* için de geçerli olmasıydı³¹.

Roma toplumunun örf ve adetlerine göre Romalılar, ölüme bağlı tasarruflarında bütün dostlarını hatırlamalı ve her birine bir şeyler bırakmalıydı. Bu nedenle, vasiyetname içerisinde çok sayıda muayyen mal vasiyetine (*legatum*) yer verilirdi. Bu geleneğe bağlı olarak düzenlenen vasiyetnameler sebebiyle, zamanla, terekeden hiç bir maddi kazanç elde edemeyen ve mirasçı olmakta hiç bir menfaati kalmayan kişiler mirası reddetmeye başladıkları için vasiyetname ile birlikte *legatum*'lar da geçerliliklerini kaybetmeye başlamışlardır³². Bu sakıncaları ortadan kaldırmak ve özellikle *legatum*'ların geçerli kalmalarını sağlamak amacıyla, Cumhuriyet döneminde, önce *lex Furia testamentaria* (M.Ö. 2.

³⁰ COHEN, s. 150-151; Aynı yönde bkz. HONSELL/MAYER-MALY/SELB, s. 505; KASER, RPR I, s. 764.

³¹ RÜGER, s. 35

³² Romalılar, bugünkü düşüncenin aksine, terekeden maddi değere sahip bir malın kazanılması ile mirasbırakanın şahsına halef olmayı birbirinden ayırırlar ve terekeden hiçbir şey elde edilmese dahi, şahsiyete halef olmayı, bir şeref kazanma yolu olarak kabul ederlerdi. DI MARZO, S., Roma Hukuku (çev. Umur, Z.), İstanbul 1959, s. 582; HONIG, R., Roma Hukuku (çev. Talip, Ş.), İstanbul 1938, s. 423. Mirasçıların mirası kabul etmemeleri halinde vasiyetname ile birlikte muayyen mal vasiyetleri de batıl hale gelmesine rağmen, *donatio mortis causa*'nın geçerliliği ve hükümlerini doğurması mirasın kabul edilmesine bağlı değildi. Keza D.39.6.32'de belirttiği üzere, *donatio mortis causa*, bağışlayanın ölümü ile birlikte tamamlanmış olurdu. DROPSIE, s. 181.

yy'ın ilk yarısı) ve daha sonra *lex Voconia* (M.Ö. 169) isimli iki kanun çıkarılmış ve muayyen mal vasiyetine tahsis edilen miktarlar sınırlandırılmıştır. Yukarıda da belirtildiği üzere, *lex Furia testamentaria*, vasiyetçinin bazı yakınları hariç, 1000 As'ı aşan miktarda muayyen mal vasiyetinde bulunulamayacağını; *lex Voconia* ise, muayyen mal vasiyetlerinin veya ölüme bağlı bağışlamaların değerinin mirasçı tarafından elde edilen menfaatten fazla olamayacağını hükme bağlamıştır. Ancak, vasiyetçi, azamî sınırın altında kalarak birden fazla muayyen mal vasiyeti yapma imkânına sahip olduğundan, bu kanunlarla getirilen tedbirler yeterli ve etkili olamamıştır. Bu nedenle, M.Ö. 40 yılında çıkarılan *lex Falcidia*, muayyen mal vasiyetine ilişkin eski sınırlamaların tamamını kaldırarak, terekenin en az 1/4'ünün (*quarta Falcidia*) mirasçılara kalması gerektiğini hükme bağlamıştır (Gai. I. 2.224-227, I. 2.22 pr., I. 2.22.1). Bu kanun, *leges perfecta* niteliğinde olduğundan, tasarruf nisabını yani terekenin 3/4'ünü aşan muayyen mal vasiyetleri, terekenin 1/4'ü serbest kalacak şekilde *ipso iure ex lege* (kanunen ve doğrudan doğruya) tenkise tâbi tutulurdu (D.35.2.73.5, D.35.2.1 pr., Gai. I. 2.227)³³.

Bu düzenlemeler sayesinde mirasçılar, Cumhuriyet döneminin sonlarından itibaren, terekenin borca batık halde kendilerine intikali-ne karşı korunmuşlardır. Aslında, *lex Falcidia*, mirasçıları korumak için değil, mirasçılar mirası kabul etmedikleri zaman vasiyetname ile birlikte muayyen mal vasiyetleri de geçersiz hale geldiğinden bunu önlemek için çıkarılmıştı.

Donatio mortis causa'nın da *lex Falcidia* ile getirilen düzenlemeye tâbi kılınması ise, klasik hukuk döneminin sonlarına kadar uzanmaktadır (C.6.50.5)³⁴. *Lex Falcidia*'nın hükümleri, *Septimus Severus*'un emir-

³³ HONSELL/MAYER-MALY/SELB, s. 495-496; RÜGER, s. 35-36; DI MARZO, s. 582-583; UMUR, s. 180; UMUR, Z., Roma Hukuku Ders Notları, İstanbul 1999 (Ders Notları), s. 522; KOSCHAKER/AYİTER, s. 419-420; HONIG, s. 423-424; BUCKLAND W.W., A Manuel of Roman Private Law, Aalen 1981 (Manuel), s. 212-213; KASER, RPR I, s. 756; BUCKLAND, Main, s. 223-224; KÜÇÜKGÜNGÖR, E., Roma ve Türk Hukukunda Muayyen Mal Vasiyeti, AÜHF, c. 45, S. 1-4 Y. 1996 (Muayyen Mal Vasiyeti), s. 527-528; HADLEY, J., Introduction To Roman Law In Twelve Academical Lectures, Colorado 1996, s. 321-322.

³⁴ BUCKLAND, W.W. : A Text-Book of Roman Law From Augustus To Justinian, Florida 1990 (Text-Book), s. 339; BUCKLAND, Manuel, s. 213; RÜGER, s. 35; HARKE, J. D., Römisches Recht Von der klassischen Zeit bis zu den Modernen Kodifikationen, München 2008, s. 326; Ölüme bağlı bağışlama ile *legatum* arasındaki benzerlikler sebebiyle *lex Furia*,

namesiyle, bu kanun ile getirilen düzenlemenin *donatio mortis causa* için de uygulanacağını kabul edilmesine yani M.S. 2. yüzyıla kadar, yüz yılı aşkın bir süre boyunca ihlâl edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında, *donatio mortis causa*'nın, uzun yıllar boyunca, ölüme bağlı tasarruf muameleleri alanında kanunu dolanma bir diğer ifadeyle kanuna karşı hile olanağı sunan bir muamele olarak kullanılabilirdiği sonucuna varmak mümkündür³⁵.

Her ne kadar, bu emirnamenin metni elimize ulaşmamış olsa da, dolaylı bir şekilde bu emirnameden söz eden metinler mevcuttur. *Severus Alexander*, M.S. 223 yılında yayımlanan bir emirname ile (C.6.50.5), *Septimus Severus* tarafından getirilen düzenlemeye dayanmış; *Gordians* tarafından M.S. 239 yılında yayımlanan bir *rescripta*'da (yazılı cevap) (C.8.56.2), *Septimus Severus*'un emirnamesinden söz edilmiş ve D.39.6.42.1'de, açıkça zikredilmemekle birlikte, yine *Septimus Severus*'un emirnamesine dayanılmıştır³⁶.

Rüger'e göre, yukarıda zikredilen üç metinde *Septimus Severus*'un emirnamesine yapılan atıf sebebiyle, *Severus*'tan önceki dönemde (M.S. 193'e kadar), *lex Falcidia*'nın hükümlerinin *donatio mortis causa* üzerinde uygulanmadığı sonucuna varmak mümkündür. Bu emirname, *Septimus Severus*'un iktidarının ilk yıllarında (M.S. 193-197) düzenlendiğinden, bu zaman dilimi, *Papinianus*'un, imparatorluğa bağlı, yargı

lex Voconia ve *lex Falcidia* ile getirilen sınırlamalar, ölüme bağlı bağışlama muamelelerini de kapsamıştır. HONIG, s. 428-429; SOHM, R., *The Institutes: A Textbook of the History and System of Roman Private Law*, (Translated by Ledlie, J. C.), New Jersey 1970, s. 578. Mirasçının muayyen mal vasiyeti ile çok fazla sınırlandırılmamasına ilişkin kanunların, ölüme bağlı bağışlamaya da teşmil edildiği, *lex Furia* ve *lex Voconia*'nın metninden de anlaşılmaktadır. Çünkü bu yasal düzenlemeler, muayyen mal vasiyetlerini *mortis causa capio* başlığı altında topluyordu ve ölüme bağlı bağışlama da bunların arasında yer alıyordu. *Lex Furia testamentaria*'ya ilişkin metinde (*Gai. I. 2.225*) *legatorum nomine mortisve causa capere* ifadesine yer verilirken, *lex Voconia*'nın metninde (*Gai. I. 2.226*) *legatorum nomine mortisve causa capere liceret* ifadesi kullanılmıştır. Bu nedenle, *donatio mortis causa* muamelesi, başlangıçtan itibaren, bu yasal düzenlemeler ile getirilen hükümlere tâbiydi. *Lex Falcidia* ile getirilen düzenleme ise, ancak, M.S. 2. yy'da ölüme bağlı bağışlamalara da uygulanmıştır. Çünkü, bu yöndeki en yeni kanun olan *lex Falcidia*, muayyen mal vasiyeti ile bağışlamayı ayırıyor ve yalnız muayyen mal vasiyetinden söz ediyordu. KOSCHAKER/AYİTER, s. 424; LIEBS, D., *Die Schenkung von Todes wegen im Römischen Recht, Festschrift für Dieter Leipold zum 70. Geburtstag*, Tübingen 2009 (Schenkung), s. 1019-1020.

³⁵ RÜGER, s. 36; COHEN, s. 151; KASER, RPR I, s. 764; LIEBS, Schenkung, s. 1020; Bu konuda ayrıca bkz. SIMONIUS, s. 51-58.

³⁶ LIEBS, Schenkung, s.1020, dn. 36; RÜGER, s. 36.

işlerine bakan bir hukukçu olarak çalıştığı ve 19 kitaplık *Responsa*'sını (*Digestorum responsorum libri XIX*) henüz hazırlamadığı döneme denk gelmektedir. Yazara göre, *Papinianus*'un, *Septimus Severus*'un emri altında *procurator a libellis* olarak çalıştığı dönemde, *lex Falcidia*'nın *donatio mortis causa* üzerinde de uygulanmasına katkıda bulunduğu oldukça muhtemel olup, *Papinianus*'un reform niteliğindeki bu düzenlemenin sahibi olduğunu söylemek bile mümkündür. *Papinianus* dışında hiçbir hukukçunun konuyu bu kadar ayrıntılı bir şekilde ele almamış olması böyle bir sonuca varılmasına sebebiyet vermektedir³⁷. *Papinianus*'a ait olan *D.39.6.42.1*'de yer alan düzenlemenin adeta birebir tekrarı niteliğinde olan *Marcianus*'a ait *D.39.6.27*'de yer alan düzenleme göz önünde bulundurulmadığında, konuya ilişkin olarak, yalnızca, *Papinianus*'un öğrencisi *Ulpianus*'a ait olan metinlerin³⁸ varlığından söz edilebilir³⁹.

Septimius Severus'u, *donatio mortis causa*'yı *lex Falcidia* ile getirilen hükümlere tâbi kılmaya sevk eden sebepler yeterince açık değildir. Kendisinden önce yayımlanan *lex Furia* ve *lex Voconia*'nın aksine, M.Ö. 40 yılında yayımlanan *lex Falcidia* ile getirilen düzenleme, başlangıçta yalnızca vasiyetnamelere ilişkindi⁴⁰. *Lex Falcidia*'nın uygulama alanına ilişkin olarak getirilen bu sınırlamanın sebebini, *donatio mortis causa*'nın gelişim sürecinden ziyade, *lex*'in *ratio*'sunda aramak gerekir. Daha önceki yasal düzenlemeler, ölüme bağlı tasarrufların sebep olduğu israfın, *lex Voconia* ise, buna ek olarak, muhtemelen büyük mal varlıklarının kadınlara temlikine yönelik muamelelerin önüne geçilmesini amaçlarken; *lex Falcidia*, öncelikle mirasçılarının durumlarını kendilerine intikal eden tereke bakımından iyileştirmeyi amaçlamıştır. *Gaius*'a göre (*Gai. I. 2.224*), bu sayede, muayyen mal vasiyetleri ile aşırı derecede yükümlendirilmiş terekenin reddedilmesi ve dolayısıyla vasiyetnamenin geçersiz kılınması engellenebilmiştir. *Lex Falcidia* ile getirilen düzenleme neticesinde ulaşılmak istenen amaç göz önünde bulundurulduğunda, bu kanunun hükümlerinin *donatio mortis causa* için de geçerli

³⁷ *Lex Falcidia*'nın *donatio mortis causa* üzerinde uygulanmasına ilişkin *Papinianus*'a ait metinler: *D. 31.77.1*, *D.31.77.2*, *D.31.77.6* (8 resp.); *D.35.2.15 pr.*, *D.35.2.15.1* (13 resp.); *D.39.6.42 pr.*, *D.39.6.42.1* (13 resp.)

³⁸ *D.35.2.82*, *D.35.3.1.10*, *D.43.3.1.5*

³⁹ RÜGER, s. 36-37.

⁴⁰ *Fideicommissum*, *Vespasian* zamanında (M.S. 1. yüzyılın ortalarında), *Senatus Consultum Pegasianum* neticesinde *lex Falcidia* ile getirilen düzenlemeye tâbi kılınmıştır. UMUR, s. 180.

olduğunun kabul edilmesinin yerinde bir düzenleme olduğu sonucuna varılabilir. Böylece, mirasçı artık yalnızca asıl terekenin 1/4'lük kısmı üzerinde değil, miras bırakanın bütün mal varlığının 1/4'ü üzerinde hak sahibi olabilmekteydi. *Gaius* tarafından yapılan değerlendirmeden yola çıkıldığında ise, bu yeni düzenlemenin, özellikle borca batık terekeye karşı alınan bir önlem niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır. Kendisine borca batık bir tereke intikal eden mirasçı, muhtemelen ilk olarak *lex Falcidia*'ya dayanarak ölüme bağlı bağışlamaların tenkisi yoluna başvuru-rabilmiştir⁴¹.

C.6.50.5⁴² ve C.8.56.2.2⁴³'de yer alan düzenlemelerden anlaşıldığı üzere, *Septimius Severus*, *lex Falcidia*'nın hükümlerinin *donato mortis causa* için de geçerli olduğunu belirtmiş⁴⁴ ve mansup mirasçının payına düşen terekenin 1/4'lük kısmı, asıl terekeye göre değil, ölüme bağlı bağışlamaların dikkate alınması suretiyle tespit edilen meblağa göre hesaplanmıştır. Böylece, mansup mirasçı, kendi payına düşen 1/4'lük kısmın tamamlanması için bağışlananlara başvurabilmiştir. Ancak, ölüme bağlı bağışlamaların muayyen mal vasiyetleri ile aynı derecede tutulup onlarla aynı anda mı mahsup edildiği yoksa terekenin tamamının bu oranı karşılamaya yeterli olmadığı hallerde mi ölüme bağlı bağışlamalara başvurulduğu hakkında bilgi sahibi değiliz⁴⁵.

Quarta Falcidia, kanunî mirasçılar açısından da garanti altına alınmıştır (C.8.56.2). Zaten, *Antoninus Pius* da yasal mirasçıları, terekenin *codicilli ab intestao*⁴⁶ neticesinde *fideicommissum*'lar ile aşırı derecede yükümlendirilmesine karşı korumuştur (D.35.2.18 pr.). Bununla birlikte, bu düzenleme, *mortis causa capiones* olarak sınıflandırılan diğer

⁴¹ SIMONIUS, s. 57-58.

⁴² C.6.50.5: *Imperator Alexander Severus . Si mortis causa immodicas donationes in sororem tuam matrem contulisse probare potes, legis Falcidia ratione secundum constitutionem divi Severi avi mei uti potes.*

⁴³ C.8.56.2.2: *Sed si mortis causa donationem in fratrem suum conferens in casum mortis suae eam dotem eundem fratrem suum stipulari passa est, cum divi severi constitutione etiam in mortis causa donationibus, si de cetero patrimonio quantum falcidia iubet heres non habet, provisum sit, is qui nurui tuae heres extiterit eius constitutionis beneficium non prohibebitur postulare.*

⁴⁴ BUCKLAND, Text-Book, s. 339; SIMONIUS, s. 51.

⁴⁵ SIMONIUS, s. 51-52.

⁴⁶ *Codicilli Ab Intestao*: Vasiyetname yapmamış bir kimsenin, mirasçı nasbı dışında yaptığı ve *Traianus*'tan itibaren geçerli kabul edilen *codicilli* (I.2.25.1). UMUR, Lügat.

işlemleri değil, sadece *donatio mortis causa*'yı kapsamıştır (D.35.2.1.8, D.35.2.93)⁴⁷.

Mirasçı, genellikle, vasiyet olunan mala veya bu mal üzerinden miras payına karşılık gelen kısma el koyarak, muayyen mal vasiyeti alacaklısına karşı hakkını koruyabilirken; sadece istisnaî durumlarda, örneğin hatalı olarak ifade bulunduğu, bir davaya ihtiyaç duymuştur. Başvurulabilecek hukukî vasitanın ne olduğu sorusu ise, *lex Falcidia*'nın *donatio mortis causa* üzerinde uygulanması hususunda ortaya çıkan sorunların en karışığıdır⁴⁸.

Simonius'a göre, *lex Falcidia* ile getirilen düzenlemenin yaptırımını sağlamak amacıyla *interdictum quod legatorum*'a başvurulması mümkün değildi. D.43.3.1.5⁴⁹'de yer alan *interpolatio*'ya maruz kalmış düzenlemeye göre, *donatio mortis causa* *lex Falcidia* ile getirilen ve mansup mirasçıya terekenin net tutarının 1/4'ünün (*quarta falcidia*) bırakılmasını zorunlu kılan düzenlemeyi ihlal ettiği sürece, mal devredilip teslim edilmiş olsa bile mülkiyet "ipso iure-hukuken" bağışlayanda ve onun mirasçılarında kalacağından, *quarta falcidia*'nın korunması amacıyla başvuru hukukî vasıta *rei vindicatio* olmuştur. Yazara göre, *Iustinianus* hukukunda da, devir işleminin derhal gerçekleştirilmesi suretiyle yapılan *donatio mortis causa*'ya daha çok başvurulduğundan, metinde yer alan düzenlemenin, mülkiyetin intikalinin bağışlayanın bağışlanandan önce ölmesi geciktirici şartına bağlandığı halleri kapsamadığı varsayımında bulunulabilir. Bu hallerde ise, *donatio mortis causa* muamesesi düzenlendiği sırada, 1/4'lük oranın ihlâl edilip edilmediği ve bir ihlâl söz konusu ise bunun kapsamının ne olduğu henüz tayin edilemediğinden, askıda olma durumunun bağışlamaya konu olan malın tamamını kapsaması gerekirdi⁵⁰.

Simonius'a göre, D.43.3.1.5'de yer alan düzenlemede, metnin yazarının, daha ziyade, aynî nitelikte bir iade talebi üzerinde düşündüğü muhtemeldir. Ancak tasarruf işleminin yarattığı sonuçların geçmişe etkili olarak yani işlemin yapıldığı andan itibaren ortadan kalkması

⁴⁷ SIMONIUS, s. 52.

⁴⁸ SIMONIUS, s. 52.

⁴⁹ D.43.3.1.5 (Ulpianus libro LXVII ad Edictum): Si quis ex mortis causa donatione possideat, utique cessabit interdictum, quia portio legis Falcidiae apud heredem ipso iure remanet, etsi corporaliter res in solidum translatae sunt.

⁵⁰ SIMONIUS, s. 53.

klasik hukuk dönemi için alışılmadık bir durum olduğu gibi, *D.35.2.15 pr.*⁵¹ da yer alan düzenlemeyle de çelişirdi. Zira bu metinde yer alan düzenlemeden anlaşıldığı üzere, ifanın talep edilmeyeceğine dair alacaklı ile borçlu arasında *mortis causa* yapılan anlaşma (*pactum de non petendo*⁵²) *quarta falcidia*'yı ihlâl ettiği oranda *ipso iure* geçersiz olsaydı, borçlu *pactum de non petendo*'ya dayanamaz ve böylece bir *replicatio*'ya (*replicatio in factum*) da gerek kalmazdı⁵³.

Kazanılmış bir hakkın sonradan kaybı söz konusu olmaksızın *lex Falcidia*'nın *ipso iure* etkiye sahip olması, yalnızca, *donatio mortis causa*'nın, bağışlayanın bağışlanandan önce ölmesi geciktirici şartına bağlı olarak düzenlendiği hallerde mümkündü. Bu hallerde ise, hukuk düzeni tarafından öngörülen bir şartla (*condicio iuris*), bağışlananın bağışlama konusu mal üzerindeki mülkiyet hakkını iktisap etmesinin *lex Falcidia*'ya göre caiz olan bir kapsamda sınırlandırılması suretiyle, *donatio mortis causa*'nın, *legatum per vindicationem* için yürürlükte olan düzenlemeye tâbi kılındığı düşünülebilir. Aksi takdirde, klasik hukuk döneminde lehine muayyen mal vasiyetinde bulunan kimsenin o malı iktisap edip edemeyeceği, ölümün gerçekleştiği anda değil vasiyetnamenin açıldığı anda kesin olarak anlaşıldığından (*dies cedens*), *donatio mortis causa*'nın geciktirici şarta bağlı olarak düzenlendiği hallerde de aynî nitelikte bir iade talebine ihtiyaç duyulurdu. Şarta bağlı olarak yapılan tasarrufların da *quarta falcidia* açısından doğrudan doğruya hesaba katılması, kaynakların yetersizliği karşısında yalnızca bir ihtimal olarak dikkate alınmakta ancak sabit bir olgu olarak değerlendirilememektedir⁵⁴.

⁵¹ *D.35.2.15 pr. (Papinianus libro XIII ad Responsorum): Quod bonis iure Falcidiae contribuentum est a debitore, cui mortis causa pacto debitum remissum est, in factum concepta replicatione retinebitur.*

⁵² *Pactum de non petendo* (borcun istenmeyeceği anlaşması), alacaklının, borçludan ifayı talep edilmeyeceğine dair her türlü şekilsiz anlaşmadan ibaret olup, borcun *ope exceptionis* (defî yoluyla) sona erme şeklidir. *Acceptilatio* (borcun *ius civile*'ye göre ibrası) da borçluyu borçtan kurtarmasına rağmen, *pactum de non petendo*'dan farklı olarak borcu *ipso iure* (hukuken) sona erdirirdi. *Pactum de non petendo* halinde borçlu, borcunu inkâr etmezdi. Fakat *pactum*'lar borç doğurmadığından, yapmış olduğu talep etmeme taahhüdüne rağmen alacaklı, *ius civile*'ye dayanarak alacağını bir dava ile takip ederse, borçlu, defî olarak, yapmış oldukları anlaşmayı ileri sürerdi (*exceptio pacti conventi*-yapılan anlaşma defî). TAHİROĞLU B., Roma Borçlar Hukuku, İstanbul 2012 (Borçlar), s. 101.

⁵³ SIMONIUS, s. 53-54.

⁵⁴ SIMONIUS, s. 55.

Donatio mortis causa'nın *pactum de non petendo* aracılığıyla düzenlendiği hallerde (D.35.2.15 pr.), mirasçılar tarafından ileri sürülen *replicatio in factum*'dan yola çıkılarak, klasik hukuk döneminde, en azından *donatio mortis causa*'nın ana formunda, mirasçıların, şahsî bir dava olan *actio in factum* ile korundukları sonucuna varılabilir⁵⁵.

KAYNAKÇA

- BORKOWSKI, A.: Deathbed Gifts, The Law of Donatio Mortis Causa, New York 2005
- BUCKLAND, W.W.: The Main Institutions Of Roman Private Law, Cambridge University Press 1931 (Main)
- BUCKLAND, W.W.: A Text-Book of Roman Law From Augustus To Justinian, Florida 1990 (Text-Book)
- BUCKLAND W.W. : A Manuel of Roman Private Law, Aalen 1981 (Manuel)
- COHEN A. : Die Lehre Das Römischen Rechtes Von Der Schenkung Von Todeswegen, München 1878
- DI MARZO, S.: Roma Hukuku (çev. Umur, Z.), İstanbul 1959
- DROPSIE, M. A.: The Roman Law of Testaments, Codicils and Gifts in The Event of Death (Mortis Causa Donationes), Littleton 1996
- GÖNENÇ, F. İ.: Roma Hukukunda Kadın, İstanbul 2010.
- HADLEY, J.: Introduction To Roman Law In Twelve Academical Lectures, Colorado 1996
- HARKE, J. D.: Römisches Recht Von der klassischen Zeit bis zu den Modernen Kodifikationen, München 2008
- HONIG, R.: Roma Hukuku (çev. Talip, Ş.), İstanbul 1938
- HONSELL, H. / MAYER-MALY, T. / SELB, W. : Römisches Recht, Salzburg-Wien 1986
- JOLOWICZ, H. F./NICHOLAS, B. : Historical Intorduction to the Study of Roman Law, Cambridge University Presss 1972
- KASER, M.: Das Römisches Privatrecht, Bd. 1, München 1971 (RPR I).
- KASER, M.: Das Römisches Privatrecht, Bd. 2, München 1975 (RPR II).
- KASER, M.: Über Verbotsgesetze und Verbotswidrige Geschäfte im Römischen Recht, Wien 1977 (Verbotsgesetze).
- KASER, M./KNÜTEL, R.: Römisches Privatrecht, München 2005
- KOSCHAKER, P./AYİTER, K.: Modern Özel Hukuka Giriş Olarak Roma Özel Hukukunun Ana Hatları, Ankara 1977

⁵⁵ SIMONIUS, s. 55.

- KÜÇÜKGÜNGÖR, E.: Roma ve Türk Hukukunda Muayyen Mal Vasiyeti, AÜHFD, c. 45, S. 1-4 Y. 1996
- LIEBS, D.: Die Schenkung von Todes wegen im Römischen Recht, Festschrift für Dieter Leipold zum 70. Geburtstag, Tübingen 2009
- MAYER-MALY, T.: Römisches Recht, Wien 1999
- RÜGER, D.: Die *Donatio Mortis Causa* im klassischen Römischen Recht, Berlin 2010
- SEROZAN, R. : Sağlararası İşlem Yoluyla Ölümüne Bağlı Kazandırma, İstanbul 1979
- SIMONIUS, P.: Die Donatio Mortis Causa im klassischen römischen Recht, Basel 1958
- SOHM, R.: The Institutes: A Textbook of the History and System of Roman Private Law, (Translated by Ledlie, J. C.), New Jersey 1970
- TAHİROĞLU B.: Roma Borçlar Hukuku, İstanbul 2012
- TAHİROĞLU, B./ERDOĞMUŞ, B.: Roma Hukuku Dersleri, İstanbul 2012
- TAMER GÜVEN, D.: Roma Hukukunda Kadının Mirasçılığı, İÜHFM, c. LVII, S. 1-2, Y. 1999
- UMUR, Z.: Roma Miras Hukuku'nun Ana Hatları, İÜHFM, c. XXXI, S. 1-4, Y. 1965
- UMUR, Z.: Roma Hukuku Ders Notları, İstanbul 1999 (Ders Notları)
- VILLERS, R.: Roma Hukukunda Cumhuriyet Devri Sonuna Kadar Kadının Hukukî Durumu, (çev. Tahiroğlu, B.), İÜHFM, c. XXXIX, S. 1-4, Y. 1974, s. 427-438
- WATSON, A.: Roman Law And Comparative Law, London 1991
- WATSON, A.: The Law Of Succession In The Later Roman Republic, Oxford University Press 1971 (Succession)

Yararlanılan Diğer Kaynaklar

I. Corpus Iuris Civilis:

Digesta: The Digest Of Justinian, Mommsen, T./Krüger, P., Latince metinden İngilizce'ye çeviren Watson, A., Philadelphia 1985

Institutiones : Iustinianus Institutiones (çev. Umur, Z.), İstanbul 1968

II. Gaius Institutiones:

Gaius Institutiones, Borçlar Kısım (çev. Rado, T.), İstanbul 1953

III. Yardımcı Kaynaklar:

BERGER, A., Transactions of The American Philosophical Society, Encyclopedic Dictionary of Roman Law, Philadelphia 1953

UMUR, Z., Roma Hukuku Lügatı, İstanbul 1975 (Lügat)

